

**UDIO ŽIDOVA
U POMORSTVU STAROG DUBROVNIKA
(1751 — 1808)**

Osim drugih poslova, Židovi u starom Dubrovniku bavili su se i pomorskim poslovima. Ne nalazimo ih na brodovima, ni kao kapetane, ni na nekim drugim radnim mjestima među članovima posade. Ali su zato često, dapače redovito, suvlasnici brodova, ulagali su novac u pomorske zajmove, u pomorska osiguranja, bili su zakupnici državne pristojbe na brodove tzv. arboratik, bili su administratori brodova, a bavili su se i mnogim drugim poslovima koji su u vezi sa pomorstvom, naročito pomorskom trgovinom. Pokušat ću ovdje iznijeti nešto podataka sakupljenih u dubrovačkom Državnom arhivu da bi se vidjelo u kojoj je mjeri bilo razgranato njihovo sudjelovanje u pomorstvu starog Dubrovnika u drugoj polovici 18. stoljeća. Razumljivo je da ovaj prikaz nije obuhvatio svu građu koja je vrlo obimna, ali to nije ni potrebno, jer će se i iz ovog kratkog prikaza dobiti jasna slika o sudjelovanju malene skupine Židova u pomorstvu starog Dubrovnika, toj najglavnijoj njegovoj privrednoj grani.

Dvije glavne djelatnosti Židova u vezi s dubrovačkim pomorstvom bile su suvlasništvo u brodovima i podjeljivanje pomorskih zajmova. Tada je bilo uobičajeno da se vlasništvo broda dijeli u dijelove koje su nazivali karatima. U Dubrovniku je takvih dijelova bilo 24¹⁾, a mogao se svaki taj karat dalje dijeliti i u manje dijelove, pa je tako u jednom brodu moglo biti više od 24 suvlasnika.²⁾

Prilikom odlaska broda iz Dubrovnika zapovjednik je od Ureda za pomorstvo uzimao tzv. *spedizioni*³⁾ i tom prigodom trebalo je da predaje popis članova posade i izjavi tko su vlasnici broda. I jedno i drugo zapisivalo se u knjigama *Ruoli*⁴⁾ koje su sačuvane od godine 1745. do godine 1805, ali nepotpune jer neke godine fale. Suvlasnici navedeni od kapetana trebalo je pod zakletvom da izjave da njima pripada označeni broj karata, što se također

zapisivalo u tim knjigama. U toku spomenutog razdoblja naišao sam da su u tim knjigama zapisani ovi Židovi kao suvlasnici dubrovačkih brodova:

Ambonetti Abram, Abram Natan, Izak, Izak Vita, Josip, Natan, Reuben Vita, Samuel;

Barafael Jakob;

Campos Abram, Izak, Izak Vita, tvrtka Izak i Samuel Campos i sinovi, Rafael, Samuel;

Cannort Jakob, Jakob Zonana Josipov;

Constantini Juda, Juda Leon, Lazar, Leon, Rafael;

Janni Abram, Rafael;

Levi David;

Luzzena David, David Samuel, David Samuelov, Jakob, Mojsije, Mojsije Levi, Salamon, Salamon Zaccaria Vita, Samuel Zaccaria;

Maestro Eleazar, Izrael, Mihajlo, Rafael;

Mandolfo Abram, Hajo, Jakob, Jakob Levi, Josip Ilija, Josip Ilija Levi, Josip Leon Levi, Mojsije Danijel Levi, Mojsije Danijel Levi Rafaelov, Mojsije Levi Sabatov, Mojsije Vita Levi, Rafael Levi Mojsijev, Sabat Levi, Sabat Vita, Sabat Vita Levi, Salvator, Salvator Levi;

Pardo Abram, Abram Izak, Abram Izak Josipov, Abram Josip, Abram Josipov, Abram Salamonov, David, Izak, Izrael, Jakob, Jakob Izrael, Jakob Izrael Vita, Jakob Salamonov, Jozo⁵), Juda, Leon, Salamon;

Russi David, Jakob, Jakob Izrael, Mihajlo, Salamon, Salamon David;

Terni Danijel Vita, Jakob, Sabat, Sabat Vita, Salamon, Salamon Mojsije;

Tolentino Danijel, Izak, Izak Danijelov, Josip Vita;

Valenzin Danijel, Danijel Vita, Feliks, Feliks Vita, Gabrijel, Ismael, Ismael Rafael, Izrael Rafael, Juda, Leon, Rafael, Rafael Amedjev, Rafael Leonov;

Ventura Salamon;

Vitali Danijel Vita, Jakob, Vita, Vital Vita, Salamon.

Kao što se vidi, u toku šezdeset godina od malobrojne skupine Židova iz Dubrovnika veliki je broj sudjelovao u suvlasništvu brodova. I nije tu u pitanju neko prigodno ulaganje svojih kapitala u pomorstvo, nego jedno stalno, neprestano sudjelovanje u toku cijelog razdoblja koje ovdje obrađujem. Neki se od njih rijetko spominju, dok se mnogi često pojavljuju. Neki su suvlasnici imali i 12 karata, pa je tako polovica broda njima pripadala. Godine 1749. u navi *Diamante* Samuel Ambonetti ima 14½ karata, a David Luzzena 1 karat, pa je taj brod većim dijelom pripadao dubrovačkim Židovima.⁶) Godine 1763. Josip Pardo i braća imaju 20 karata u jednoj tartaneli, dakle preko 80%⁷), a godine 1779. taj isti Pardo u pinku *La Giuditta* ima 18 karata.⁸) No najčešći su slučajevi da imaju 3, 2, 1 ili samo neki dio jednog karata (ponajviše ½ karata). Kod nekih Židova česta je pojava da takav maleni dio

imaju u više brodova. Možda su htjeli da im rizik bude podijeljen na nekoliko brodova, pa da tako budu sigurniji. Teško je dati pravu sliku suvlasništva, i to iz razloga što je to sudjelovanje vrlo razgranato i dosta zamršeno. Svakako i na prvi pogled može se utvrditi da je to sudjelovanje bilo veliko i da je — kako sam već rekao — uz pomorske zajmове bilo glavno čime su se Židovi u starom Dubrovniku bavili u vezi sa pomorstvom.

Navesti ću nekoliko primjera u vezi sa tim. Godine 1750. Izak Vita Campos kupio je od Kristofora Regitano Abbas jedan karat u brodu *Madonna del SS.mo Rosario, S. Francesco d'Assisi e S. Vincenzo Ferrerio* za 45 venecijanskih cekina.⁹⁾ Godine 1756. gradi se u Korčuli nava *S.ta Anna e S. Giuseppe*. Abram i Josip Pardo bili su vlasnici jedne trećine tog broda, tj. 8 karata.¹⁰⁾ Iste godine Židovi su povećali svoj udio u tom brodu time što je Gabriel Valenzin od Antuna Krše kupio jedan karat. Kod diobe izvršene godine 1784. između Mojsije Vita Levi Mandolfa, Leona Constantinija, Abrama Camposa (sva trojica kao skrbnici sinova pokojnog Josipa Parda), Josipa Parda Jakovljeva, Salamona Parda Jakovljeva i Davida Parda Jakovljeva spominju se 13 karata koje su oni imali u nekoliko brodova.¹¹⁾ Među ostalim tu je bilo i zajmova *suhih*¹²⁾ i pomorskih koje su također tom prigodom podijelili. Nasljednici pok. Salamona Rafaela Pardo godine 1790. potpuno su podmirili Izraela Rafaela Valenzina i Izaka Parda pok. Jakoba za razne prodane im stvari. Između toga bilo je pet karata podijeljenih u 13 dubrovačkih brodova.¹³⁾ Godine 1791. pao je pod stečaj Salvatore Mandolfo pa je njegova 2½ karata koja je imao u tri dubrovačka broda kupio Natan Ambonetti za 250 dubrovačkih talira.¹⁴⁾ U kekiji kojom je zapovijedao kapetan Nikola Rustan dubrovački su Židovi godine 1792. imali 7½ karata koji su bili ovako podijeljeni: Mojsije Vita braća Levi Mandolfo 1½ karata, Leon Constantini 1, Izrael Maestro 1, Danijel Vita Valenzin 1, nasljednici Salamona Parda 3/4, Samuel Luzzena 1½, Rafael Janni ½, Mojsije Levi Mandolfo ½ karata, nasljednici pok. Josipa Parda 3/8 i Sara Davida Parda 3/8 karata.¹⁵⁾ U brigantinu *Istok*¹⁶⁾, čiji je zapovjednik tada bio kapetan Petar Kazilari Kristoforov, bili su suvlasnici godine 1805. uz još neke druge i Abram Pardo Josipov, Abram Natan Ambonetti, Mojsije Levi Mandolfo i Izak Tolentino Danijelov.¹⁷⁾ Godine 1808. Izak Vita Ambonetti tuži kapetana Vinka Guljermovića što je, usprkos upozorenju dubrovačkog konzula u Messini, nastavio putovanje s brigantinom koji su kasnije zaplijenili Rusi i odveli ga u Boku Kotorsku. Ambonetti je sudjelovao u brodu s jednim karatom i traži odštetu od 100 peča. Iz tužbe Reubena Vita Ambonettija protiv Feliksa V. Valenzina vidi se da su godine 1807. Englezi zaplijenili neki dubrovački brod, u kojem je Ambonetti imao interesa.¹⁸⁾ Kako ćemo dalje vidjeti spomenuti Reuben Vita Ambonetti imao je mnogo novaca uloženi u dubrovačko pomorstvo, a to izlazi i iz njegove predstavke upućene godine 1808.

francuskim okupatorskim vlastima u Dubrovniku. On tu kaže da je, na nesreću, sve svoje imao uloženo u brodovima.¹⁹⁾ Ima više podataka iz kojih saznajemo da su se Židovi u Dubrovniku u to doba francuske okupacije našli u teškom financijskom položaju zbog toga što su imali uloženi kapital u dubrovačko pomorstvo, koje je, u vezi s ratnim operacijama, pretrpilo ogromne gubitke.

Bilo je slučajeva da sami Židovi kupuju neki brod, ali unatoč tome kod raznih registracija Židovi su uvijek u društvu s nekim u suvlasništvu u brodovima. Godine 1750. braća Samuel i Izak Ambonetti kupuju od Giovannija Parme de Vico Aquentija njegovu pulaku S. *Giorgio e S. Anime del purgatorio* za 3180 napuljskih dukata.²⁰⁾ Dalje taj isti Samuel Ambonetti godine 1753. kupuje od Marka Logorezzija i Stjepana Mida za 889 venecijanskih cekina pulaku *Beata Virgo Loretana e S. Antonio di Padova*, sagrađenu u Gružu.²¹⁾ Ismael Rafael Valenzin kupio je u siječnju 1793. godine od prota Tome Kentre Stjepanova (kao opunomoćenika Stjepana Kentre) sva 24 karata u brodu tipa pinko koji se zvao *Madonna SS.ma del Rosario e S. Nicolo*. Ali već u svibnju iste godine, dakle poslije malo mjeseci, Valenzin prodaje sva 24 karata Nikoli Andričeviću. Abram Pardo godine 1795. kupio je u Splitu od patruna Andrije Posarine Petrova iz Malog Lošinja pelig imenom *La Madonna da Ostrian*.²²⁾ Reuben Vita Ambonetti kupio je iste godine od Ivana Frančeskovića, također iz Malog Lošinja, trabakul *Madonna di Vicenza e S. Antonio di Padova*.²³⁾ Godine 1801. na javnoj dražbi Reuben Vita Ambonetti kupio je za 4650 kolonarskih peča palandru, čiji je zapovjednik bio Baldasar Radić.²⁴⁾ Ali češći su slučajevi da Židovi kupuju brodove u zajednici sa nežidovima.

Živu trgovinu s karatima obavljali su Židovi i među sobom i s drugima, tj. nežidovima, kupujući i prodavajući karate vrlo često nakon što su ih samo kratko vrijeme imali. Ali isto tako ima dosta primjera da su karate držali u svojem vlasništvu nekoliko godina, po 15, 17 i više godina. Vrijednost karata bila je različita, već prema tome kakav je brod bio u pitanju: mali, veliki, novi ili stari, dobro ili slabo opremljen. Cijene jednom karatu bile su od 100 pa do 1600 i više dubrovačkih dukata. Prilikom kupoprodaje karata plaćala se pristojba tzv. *dazio* od 2% na vrijednost. O tim prodajama ima vrlo mnogo podataka, pa ću neke navesti. Salamon Luzzena prodaje godine 1752. svoja 2½ karata u kekiji *Sacra famiglia* kapetanu Marinu Bernardiću Antunovu iz Slanoga za 37½ venecijanskih cekina,²⁵⁾ a godine 1788. bio je prodan brod čiji je glavni vlasnik bio Natan Ambonetti i za koji je on plaćao pristojbu arboratik.²⁶⁾ Izrael Maestro godine 1791. prodao je za 66 cekina nekom Salamandri jedan karat u brodu čiji je kapetan tada bio Josip Pilković.²⁷⁾ Iz godine 1804. imamo protest kapetana Cvijeta Komajića upućen Reubenu Vita Ambonettiju zbog toga što nije na vrijeme prenio na njegovo ime prodatih mu 16 karata u brodu *Il bel bambino*.²⁸⁾ Kao zanimljivost navest ću da

je i jedan Židov iz Sarajeva, neki Danon, imao u jednom dubrovačkom brodu 8 karata.²⁹⁾ Na prvu vijest o tome nailazim godine 1745, a godine 1754. — dakle poslije devet godina — preko svog opunomoćenika u Dubrovniku Josipa Constantinija prodaje svoje karate Orsatu Mihajlu Giorgi. Drugi jedan takav primjer nalazim godine 1797. Tada je Cannort Jakob suvlasnik sa 4½ karata u brigantinu *Il re David*. Poslije šest godina, tj. 1803, preko svoga opunomoćenika Leona Constantinija prodaje svoje karate dubrovačkim Židovima, i to: Salamonu Venturiju 2¼ karata, Josipu Leonu Leviju Mandolfu 1½ karata i Abramumu Pardu Josipovu također 1½ karata. Iz punomoći saznajemo da Cannort tada živi u Carigradu i tamo trguje žitaricama.³⁰⁾ Možda je ta osoba ista s Jakobom Cannortom Zonanom Josipovim koji godine 1804. ima jedan karat u pulaci SS. *ma Annunziata*. Zacijelo su u tim slučajevima u pitanju naturalizirani Židovi koji su se — nakon što su postali suvlasnici brodova — iselili iz Dubrovnika, jer prema Pravilniku o nacionalnoj plovidbi nije bilo dopušteno da se strancima prodaje i najmanji udio u dubrovačkim brodovima. Stranci su — kako stoji propisano u tom Pravilniku — bili isključeni blagodatni dubrovačke plovidbe.

Često se tada običavalo da se za rješenje sporova sporazumno izaberu dva arbitra i da se stranke podvrgnu njihovoj presudi. Imademo zabilježeno mnoštvo takvih slučajeva, pa ću navesti jedan koji se odnosi na Samuela Ambonettija vrlo agilnog u pomorskim poslovima. U njegovu sporu s patrunom Kristoforom Pachassijem o unajmljenom pinku arbitri su godine 1753. presudili da Samuel Ambonetti treba da plati spomenutom Pachassiju: 1) dukata 13 i 1/3 mjesečno za četiri mjeseca i 25 dana, 2) polovicu mjesečne plaće za jedan mjesec i 1/3, i to za kontumac koji je Pachassi obavio u Dubrovniku i Trsteniku i 3) da Ambonetti plati Pachassiju još 22 cekina za sve troškove sidrenja, konzulata i druge.³¹⁾ Iz prednjeg izlazi da je Ambonetti za svoje potrebe iznajmio Pachassijev brod, pa evo još jedan primjer gdje Židov unajmljuje brod za prijevoz robe morem. Godine 1808. Mojsije Levi Mandolfo, kao opunomoćenik svoga oca Sabata, unajmljuje braceru S. *Anna*, italske zastave, nosivosti 120 dubrovačkih staja, za prijevoz tereta iz Krfa za Rijeku.³²⁾

Unosno ulaganje svojih kapitala nalazili su dubrovački Židovi u podjeljivanju pomorskih zajmova. Te su zajmove podizali kapetani za opremu broda da bi brod mogao poduzeti ili nastaviti već započeto putovanje. Za uredno plaćanje zajma kapetani bi potpisali mjenicu zalažući brod i njegovu opremu. Kad bi neki suvlasnik broda podizao pomorski zajam, on bi zalagao svoje karate ili samo neki njihov dio koji bi bio dovoljan za iznos podignutog zajma. Rok trajanja zajma obično je bio od jedne godine, a kamata je bila različita već prema tome da li je brod plovio po Sredozemlju, izvan Gibraltarskog tjesnaca ili do američke obale.

U nekim slučajevima ranijih godina kamata je bila 10, 18 i 24% godišnje. Kasnije je kamata povišena, pa nalazim da su 1802. i kasnijih godina bili zaključeni pomorski zajmovi uz kamatu od 24% za Sredozemlje, do Lisabona 28%, a za Ameriku 34% godišnje. Zajmodavac je redovito snosio rizike vatre, mora i korsara, pa za slučaj da je brod od toga stradao zajmoprimac nije bio dužan vratiti zajam. U mjenicama za pomorski zajam bilo je utanačeno da će se kamata računati po isteku od jedne godine ako se zajam ne vrati. To znači da je za prvu godinu kamata već bila uračunata u svoti na koju je kapetan potpisao mjenicu. Ali polovicom godine 1806. nalazim da Židovi registriraju u kancelariji nekoliko mjenica za pomorski zajam iz prijašnjih godina (1803, 1804, 1805), pa iz toga izlazi da se zajam podjeljivao na više godina, odnosno da se produljivao poslije isteka prve godine. A iz marginalnih bilježaka vidi se da vjerovnici izjavljuju da više neće da snose nikakav rizik od onih utanačenih u mjenici, već žele samo da im teče kamata od 8%. To su tada zvali *salvo in terra*. Moguće da je tome razlog što su dolazak Francuza u Dubrovnik i česte ruske i engleske zapljene nanijele ogromne gubitke dubrovačkoj plovidbi, pa je bilo vrlo nesigurno za zajmodavce snositi i dalje rizike spomenute u mjenici. U takvim prilikama zajmodavci su više voljeli zadovoljiti se sa sigurnih 8% kamata nego pobirući visokih 24% da riskiraju izgubiti i kapital. Židovi su prilikom pomorskih zajmova potpisivali mjenice i kao jamci da će kamata biti uredno plaćena. Ima slučajeva da jamče i za kapital i za kamatu. Dalje nalazim da mjenice o podizanju zajmova dubrovački Židovi potpisuju kao opunomoćenici raznih osoba (većinom su to suvlasnici u odnosnom brodu). Osim toga Židovi su kao opunomoćenici tih suvlasnika vrlo često prodavali ili zalagali njihove karate. Sve nam to pokazuje do kolike su mjere Židovi imali utjecaja, iako neizravnog, na dubrovačko pomorstvo. Po iznosima na koje su glasile mjenice za pomorske zajmove tu je katkad bio u pitanju veliki novac, kako to izlazi iz ovog slučaja. Godine 1804. Pasko Pulitika, kapetan nave *Il fedele*, potpisao je mjenicu na 5208 kolonarskih peča za pomorski zajam koji mu je podijelio Abram Pardo Salamunov.³³⁾ Kapetan Pulitika mu je založio cijeli brod. Tada je vrijednost jedne kolonarske peče bila 3 dukata i 24 dinarića. Dakle, bila je u pitanju zamašna svota od preko 18000 dubrovačkih dukata.

Evo još nekoliko primjera o vrlo razvijenom poslovanju s pomorskim zajmovima koji su vjerovnicima nosili dobru korist. Iz godine 1753. imademo vijest da Mihajlo i Rafael Maestro pozajmljuju na pomorski zajam dukata 117 Jurju Paunoviću patru feluke *Madonna del Santissimo Rosario e S. Biagio*.³⁴⁾ Za veću sigurnost vjerovnici podjeljuju pomorske zajmove uz zalag karata u brodu. Tako Danijel i braća Valenzin godine 1769. pozajmljuju na pomorski zajam kapetanu Nikoli Nardelliju 100 venecijanskih

cekina uz zalog dva karata. Dvije godine kasnije (tj. 1771) kapetan Nardelli vraća taj zajam pa je brisan zalog.³⁵⁾ Mihajlo Grumović pozajmio je od Judite udovice Natana Ambonettija na mjenicu 3240 dukata i za taj zajam založio je dva karata u brodu kojim je on tada zapovijedao. Bio je obvezan da osigura tu svotu kod osiguravajućeg društva i da Juditi preda u polog odnosnu policu osiguranja. Mjenicu je supotpisao kao jamac Grumovićev opunomoćenik Reuben Vita Ambonetti založivši ujedno Grumovićevu kuću na Konalu.³⁶⁾ U vezi s pomorskim zajmom od 601 španjolske peče, koji je Frano Bibica, kapetan kekije *La Madonna del Rosario*, uzeo godine 1802. od Andrije Ivanovića, spominje se kao jamac Reuben Vita Ambonetti. Kada je 1803. godine taj brod pretrpio pomorsku nezgodu blizu Smirne, Ivanović tuži Ambonettija tražeći da mu plati svotu pozajmljenu kapetanu Bibici.³⁷⁾ Spomenuti Reuben Vita Ambonetti iste 1802. godine podjeljuje pomorski zajam od 3615 dukata Marku Stahoroviću, kapetanu brika *S. Croce*, čiji je glavni vlasnik Ivan Perušina. Kamata je za taj zajam — kako je već spomenuto — bila visoka od 24%, 28% i 34% godišnje.³⁸⁾ Sabat Levi Mandolfo godine 1804. pozajmio je na pomorski zajam Marku Sabliču, kapetanu austrijske pulake *La forza*, iznos od 1750 španjolskih kolonarskih peča uz 24% kamata da može nastaviti putovanje za Alicante s teretom pšenice koju je ukrcao u Trstu.³⁹⁾ Zbog pomorske nezgode brod je bio popravljan u Dubrovniku pa se teret morao iskrcati i ponovno ukrcati na brod. Očito je da su ti troškovi prisilili kapetana da podigne pomorski zajam. Bilo je slučajeva da su već postojeće pomorske zajmove, koji još nisu bili podmireni, podmirivali Židovi, pa bi oni tako postali vjerovnici pozajmljenih iznosa. I to je dokaz njihove financijske jakosti.

Ali iz dokumenata se vidi da su i Židovima bili ponekad potrebni novci, pa su zalagali svoje karate u brodu. Evo samo jedan primjer. Izrael Maestro 1790. godine zalaže svoj jedan karat Ivanu Nikoli Sorgo za podijeljeni mu mjenični zajam. Iduće 1791. godine bio je taj karat prodan na javnoj dražbi za 108 carskih talira, jer je Izrael Maestro pao pod stečaj.⁴⁰⁾

Zanimljiv slučaj imamo sa već spomenutim brodom *Istok*. Taj je brod, kada se nalazio na putu za Majorku, zaplijenila engleska fregata. Abram Salamon Pardo, koji je bio pozajmio novac kapetanu na pomorski zajam, tuži godine 1811. kapetana Petra Kazilarija Kristoforova zahtijevajući da mu plati cijeli iznos zajma. Međutim, kapetan Kazilari traži da Pardo sudjeluje pro rata u troškovima od 2300 kolonarskih peča, koje je Kazilari imao da bi spasao brod od zaplijene. Jer — kaže Kazilari — da se bio izgubio brod i Pardo bi bio izgubio svoj zajam.⁴¹⁾

Osim već spomenutih poslova, Židovi u Dubrovniku, sasvim prirodno, bavili su se u prvom redu trgovinom i pozajmljivanjem novaca na kamate ne samo za potrebe pomorstva nego i za opće

potrebe. Njihovo učešće u trgovini u 18. stoljeću već je obradjeno,⁴²⁾ ali ću ipak iznijeti jedan podatak. Godine 1786. društvo koje se bavilo apaltom ulja poslalo je Pellegrina Cittanovu i Samuela Zaccariju Vitu Luzzenu u Levant da kupe ulja, murge (uljanog taloga) i druge robe. Oni su tamo otputovali trabakulom *Il servo fedele*, koji je društvo nedavno kupilo a čiji je kapetan bio Petar Kristić. Dijelom u novcu, a dijelom u robi (kavi i riži) spomenuta su dvojica nosila sa sobom 14014 dukata. Ulje je bilo određeno za prehranu stanovništva a murga za tvornicu sapuna.⁴³⁾

U vezi sa pomorstvom dubrovački Židovi vodili su još neke poslove. Dana 25. III 1714. godine bilo je u Dubrovniku osnovano društvo za lov na srdele. Od sedam članova toga društva četiri su bili Židovi, i to: Samuel Luzzena, Jakob Abram Pardo, Samuel Vita Maestro i Mojsije Maestro. Ova dva posljednja, braća Samuel i Mojsije Maestro, bili su se ugovorom obvezali da će dati svoju mrežu, barke, sprave i ljude, a Mojsije se još posebno obavezao da će osobno prisustvovati ribolovu.⁴⁴⁾ U Dubrovniku je stoljećima — počevši još prije 14. stoljeća — bio razvijen obrt vađenja i prerade, i trgovina i izvoz koralja. I u vezi s koraljem spominju se Židovi. Iz jedne nagodbe učinjene u Splitu godine 1746. vidimo da su Salamon i Jakob Luzzena pozajmljivali novac patrunu Domeniku Celestiju za lov koralja.⁴⁵⁾ Salamon Luzzena i Jakob Barafael slali su koralj za prodaju u Levant. Jednu su partiju bili predali kapetanu Jakovu Kazilariju Ivanovu, koji je taj koralj prodao u Aleksandriji, pa kad se vratio u Dubrovnik i tu već boravio tri mjeseca protestiraju mu godine 1752. što im još nije predao novac od te prodaje.⁴⁶⁾ Iz jedne mjenice saznajemo da su iste 1752. godine Ivan i Antun Vitagliano dužni Salamonu Rafaelu Pardu 139 dukata za barku i opremu za lov koralja.⁴⁷⁾ Danijel Tolentino i družina prodali su godine 1787. kapetanu Vinku Muratiju Fortuniću jedan debeli konop za brod i 320 libra katrama. U vezi s tom kupoprodajom Tolentino i družina postali su suvlasnici u Fortunićevu brodu.⁴⁸⁾

David Russi 1782. godine predlaže Senatu da se u Dubrovniku uvedu dva obrta, i to radionica jedrinine (tkanine za brodska jedra) i radionica za zemljane lonce. Za prvi obrt kaže da on nije toliko vješt pa bi morao poći na put da se osobno na licu mjesta podrobno osvjedoči o svemu. Ali za radionicu zemljanih proizvoda dubrovačkoj vladi odmah čini podrobne prijedloge koje ona uz stanovite izmjene prihvaća. Iako nije bila ostvarena radionica tkanine, zanimljivo je da Židov Russi vidi potrebu podizanja jednog obrta koji je u tijesnoj vezi s dubrovačkim pomorstvom.⁴⁹⁾

Za račun Natana Ambonettija godine 1784. bilo je dubrovačkom konzulu u Genovi Bagnasku položeno 300 peča.⁵⁰⁾ Taj je polog mogao proisteći iz trgovačkog ili pomorskog posla. Bilo jedno ili drugo svakako je mali primjer sudjelovanja dubrovačkih Židova u trgovačko-pomorskim poslovima. Inače o njihovom sudjelovanju u suvlasništvu u brodovima ima mnogo podataka da kapetani iz

stranih luka šalju državnoj blagajni novac koji potječe od navla. Blagajna, nakon što bi naplatila pristojbu arboratik za taj brod i podmirila pomorski zajam, ako ga je bio uzeo kapetan broda, ostatak bi dijelila interesentima u tom brodu.⁵¹⁾ Kad bi se svi ti podaci skupili i proučili, mogla bi se dobiti neka približna slika koliku su korist dubrovački Židovi vukli iz samo jednog načina ulaganja svojih kapitala u pomorstvo starog Dubrovnika.

Iz molbe Ivana Messi od 9.IV 1802. koju je uputio Malom vijeću saznajemo za zanimljivu vijest da su gotovo svi sensali za živežne namirnice, koje se uvoze u Dubrovnik iz Levanta i Albanije, Židovi.⁵²⁾

Dubrovački brodovi veći od 10 kara nosivosti plaćali su svake godine pristojbu zvanu arboratik⁵³⁾ koja se obračunavala po karu, tj. po jedinici po kojoj se tada mjerila nosivost broda. Iz knjiga *Arboraggi*, u kojima su se vodila zaduženja i uplate, vidi se da su — osim kapetanâ i drugih vlasnika brodova, odnosno zainteresiranih osoba — tu pristojbu kao zakupnici blagajni Ureda za pomorstvo plaćali i Židovi. Ima vrlo mnogo takvih podataka pa ću navesti nekoliko imena da imamo sliku o židovskom udjelu i u plaćanju pristojbe koja je bila od velike važnosti u pomorstvu starog Dubrovnika: Rafael Coen (1701),⁵⁴⁾ Abram Coen (1715), Aron Coen (1720), Jakob Pardo (1720), Abram Levi (1720), Hajo Mandolfo (1722), Hajo Tolentino (1732), Samuel Ambonetti (1739), Salamon Vitali (1743), Salamon Pardo (1747), Luzzena (1750), Mihajlo Maestro (1753), Jakob Mandolfo (1759), Valenzin (1793) i drugi.

Jozo Pardo i Gabrijel Valenzin 1752. godine platili su arboratik pa je tom prigodom u knjizi zapisano da su to platili za dva karata koja imaju u tartani *Madonna di Carmen e S. Antonio*, čija je nosivost iznosila 38 kara. Iste godine platio je Samuel Ambonetti za svoj račun i za račun svojih poslovnih drugova arboratik za pulaku *Regina Ester*, nosivosti 98 kara i za tartanellu *Madona del Rosario*, nosivosti 27 kara. Od 1777. do 1783. godine a i kasnije ekonomske godine 1787/88. Natan Ambonetti plaćao je pristojbu arboratik za brod koji se zvao kao i već spomenuti brod tj. *Regina Ester*, ali je taj bio veći, naime od 111 kara.⁵⁵⁾ Ekonomskih godina 1780/81. i 1782/83. Josip Pardo platio je spomenutu pristojbu za pinko *La Giuditta*, nosivosti 28 kara. Najčešće nailazim na Samuela Ambonettija, koji je dugo godina plaćao arboratik za brodove kojima su zapovjednici: Stjepan Croce, Juraj Stjepčević, Marin Ljubibratić, Cvijeto Fisković, Kristofor Franović, Nikola Nardelli, Luka Lučić, Jakov Luka Kazilari Ivanov, Vlaho Letunić, Luka Flori. Reuben Vita Ambonetti godine 1797/98. platio je za sebe i svoje poslovne drugove arboratik i druge pristojbe za nekoliko brodova, tako za brod od 64 kara (kapetan Vinko Pavlović), brod od 25 kara (kapetan Juraj Gojan), brod od 33 kara (kapetan Petar Kristofor Petrović), brod od 89 kara (kapetan Vinko Radović Pavlov) i za brod od 78 kara (kapetan Vinko Đurović). Godine 1803,

1804. i 1805. gotovo samo Židovi plaćaju arboratik. Tih se godina spominju kao uplatioci te pristojbe Rafael Valenzin, Feliks Valenzin, Mojsije Luzzena, zatim Tolentino, Ambonetti, Russi, Campos, Mandolfo. U knjizi zaduženja za godinu 1803. izrijekom stoji naznačeno da tu pristojbu uplaćuju Židovi koji je naplaćuju (od obveznika),⁵⁶⁾ a za godinu 1806. zabilježeno je da je popis arboratika predan Židovima da naplate tu pristojbu.⁵⁷⁾ Ali u tadašnjim ratnim prilikama, kad Dubrovnik stenje pod francuskom okupacijom, nitko nije htio platiti arboratik. Ta je *novost* javljena Senatu, ali on u svojoj nemoći ništa nije odlučivao o tome. Za godinu 1807. Riznički ured uopće nije predao popis obveznika za naplatu arboratika zbog, kako stoji zabilježeno, zastoja plovidbe.

Kada su se godine 1794. u Dubrovniku počela osnivati suvremenija osiguravajuća društva, među prvim osnivačima i dioničarima nalazimo i Židove.⁵⁸⁾ Ta su društva bila osnovana sa svrhom da osiguravaju brodove domaće i strane, brodske karate, novčane pošiljke i robu bilo koje vrsti. U osiguravajućem društvu *Compagnia d'assicurazione di Ragusa*, čija je glavnicica bila 110.000 dukata (110 dionica svaka po 1000 dukata), imali su udjela Reuben Vita Ambonetti sa 10 dionica i Abram Natan Ambonetti sa 3 dionice.⁵⁹⁾ Drugo osiguravajuće društvo (*Compagnia ragusea di sicurtà*), koje je imalo glavnicu od 100.000 dukata (200 dionica svaka po 500 dukata), bilo je osnovano u ožujku 1794, ali se već u svibnju iste godine zbog nekih razmirica raspustilo i ponovo je tada bilo osnovano. Zanimljivo je da je udio Židova u tom društvu ostao isti i prvi i drugi put. Oni su upisali 61 dionicu, dakle više od 30%. Prilikom konačnog osnivanja društva dionice su među Židovima bile ovako raspodjeljene: Mojsije Vita Levi Mandolfo 12 dionica, Sabat Levi Mandolfo 12 dionica, Abram Pardo Josipov za sebe i za jednog nasljednika pokojnog Josipa Parda 10 dionica, Jakob Izrael i braća Pardo 10 dionica i Jakob Izrael Russi 5 dionica.⁶⁰⁾ Godine 1797. bilo je osnovano u Dubrovniku treće osiguravajuće društvo (*Compagnia marittima d'assicurazione ragusea*), ali u njemu Židovi nisu sudjelovali.

U osiguravajućem društvu osnovanom godine 1803. (*Compagnia d'assicurazioni per la navigazione e commercio nazionale*) sa glavnicom od 100.000 dukata (40 dionica svaka po 2500 dukata) uzeli su učešća ovi Židovi: Abram Pardo Salamonov i Leon Pardo svaki sa po 8½ dionica, David Luzzena sa 4, a Jakob Izrael Pardo sa 3 dionice. Ostali dioničari bili su Luka Stjepan Pasarević sa 10 i Josip Botta sa 6 dionica. Prema tome, većina dionica, tj. 3/5 tog osiguravajućeg društva bila je u rukama dubrovačkih Židova. Već je u pravilniku prilikom osnivanja društva bilo utvrđeno da će ga voditi Luka Stjepan Pasarević i Abram Pardo Salamonov. Pasarević je za sebe zadržao vođenje knjiga, a Abram Pardo blagajnu.⁶¹⁾ Evo jedan primjer iz 1806. godine kad su Pasarević i Pardo, kao upravitelji spomenutog društva, osigurali karate. U pi-

tanju su bila 2½ karata koja je kapetan Luka Knežević imao u brigantinu *Madonna delle grazie*. Knežević ih je osigurao na 4000 dukata. Za četiri mjeseca osiguravajuća premija iznosila je 3%, dakle 9% godišnje. Osiguravatelji su na sebe preuzeli rizik vatre, mora i korsara, a isključili su rizike bacanja u more, avarije, kontrabanda i baraterije svih vrsti. Brod je bio osiguran za plovljenje po Sredozemlju i dalje do Lisabona. Brod nije smio krcati zabranjenu robu (ni ratnu ni prehrambenu), ni ticati blokirana mjesta i luke. Osiguravatelji su se obavezali da će tačno platiti gornju svotu u roku od dva mjeseca nakon postavljenog odštetnog zahtjeva i dostave dokumenata.⁶²⁾ Naravno da se katkad pojavio slučaj da su osiguravatelji morali udovoljiti svojim obavezama koje su preuzeli pomorskim osiguranjem. Kad tome ne bi udovoljili, dolazilo je do sporova i tužbi. Tako kapetan Ivan Pasko Puljezi godine 1807. tuži upravitelje spomenutog osiguravajućeg društva Stjepana Pasarevića i Abrama Parda Salamonova zbog toga što su brod *La Madonna di Rosario* u svibnju prošle godine zaplijenili Rusi i odveli ga iz Gruža, a spomenuti upravitelji bili su preuzeli osiguranje na 1339 dukata za 3 karata u tom brodu u korist kapetana Puljezija.⁶³⁾ Godine 1808. Izrael Valenzin i Lujo Blasi tuže osiguravajuće društvo i traže odštetu od 1900 dukata zbog toga što su Rusi zaplijenili trabakul pod zapovjedništvom Antuna Balovića i odveli ga godine 1807. u Boku Kotorsku.⁶⁴⁾

Godine 1782. na dubrovačkom području bila se pojavila kuga pa je vlada izglasala zaključak prema kojem su svi kapetani imali plaćati zdravstvenoj blagajni 5 carskih talira polugodišnje za odašiljanje zdravstvenih službenika po državi. Tom prigodom školi i getu židovskom u tu istu svrhu bilo je određeno da plaćaju polugodišnje 700 carskih talira sve dok spomenuti zdravstveni službenici budu išli po državi. Nekoliko dana kasnije snižen im je taj iznos na 2000 dukata.⁶⁵⁾ Ipak je i ta svota bila zamašna i iz toga se dade zaključiti da je dubrovačka vlada bila svijesna ekonomske moći malene židovske skupine koju je ona izvlačila iz pomorstva i uopće iz trgovine. Te iste godine vlada je donijela zaključak da Židovi ne mogu stanovati van grada. Svi oni koji su se nalazili van grada trebalo je da se vrate u grad u roku od 24 sata.⁶⁶⁾ Dubrovačka je vlada tada donijela još nekoliko zaključaka. Tako su kršćanke mogle služiti kod Židova ako su prošle 50 godina života. U slučaju prekršaja te odredbe kršćanka je bila kažnjavana sa 2 mjeseca tamnice, a Židov sa 100 dukata globe. Ipak su od toga bile izuzete dojilje ako bi se liječničkom svjedodžbom dokazalo da majka nema dovoljno mlijeka da doji novorođenče.⁶⁷⁾ Bolesni Židovi mogli su stanovati van grada, ali ne na Pločama. Ipak nisu smjeli izaći iz kuće ni iz vrta, a u toj kući nisu mogli stanovati kršćani niti su ih Židovi mogli primati noću.⁶⁸⁾ Godine 1796. Malo višeće donijelo je zaključak da svi Židovi poslije prvog sata noći treba da se povuku u svoje kuće. Ako

su prisiljeni da pređu u drugu kuću morali su sobom nositi upaljeni fenjer.⁶⁹⁾ Ranije, tj. 1756. godine, za izlaz iz kuće noću bilo je propisano da Židovi treba da imaju pismenu dozvolu sudaca za kriminal. Ta dozvola nije mogla vrijediti više od dva dana, pa u slučaju potrebe trebalo je da traže produljeje. Tog istog dana bilo je u Senatu prihvaćeno mnogo odluka koje su se ticale Židova. Tim odlukama uređuje se pitanje geta, njegovo povećanje sa još četiri kuće, popravak kuća u getu, osobito njihovih krovova. Dalje je bilo propisano da nijedan Židov ne smije pohađati kršćanske kuće osim kuća vlastele, Antunina i Lazarina, liječnika i kirurga i onih trgovaca koji ispunjaju carinske police. Židovi nisu smjeli prodavati svoju robu po ulicama nego samo u Taboru na Pločama. Morali su na klobuku ili kapi nositi žutu traku. Nijedan Židov stranac nije se mogao zadržati u Dubrovniku više od jednog mjeseca, niti stanovati negdje drugdje osim u getu. Gestald Židova⁷⁰⁾ bio je dužan da o dolasku Židova stranaca u Dubrovnik obavijesti Malo vijeće. Senat je bio ovlašten da dopusti da se u Dubrovniku nastane samo one židovske obitelji koje dokažu da imaju svoj vlastiti kapital od barem 1000 cekina.⁷¹⁾

Dakle, bilo je nekih ograničenja u stanovanju Židova, u njihovu kretanju itd. Ali za tadašnje prilike razumljivo je da je jedna vlada, koja je bila u tolikoj mjeri katolička, poduzimala takve mjere prema pripadnicima druge malobrojne vjerske zajednice. No sve to, kako smo već vidjeli, nije spriječilo dubrovačke Židove da bilo u Dubrovniku bilo na strani stalno obavljaju trgovačko-pomorske poslove. Ipak, iz jedne predstavke koju su malo mjeseci poslije ukinuća Dubrovačke Republike podnijeli, godine 1808, francuskim okupatorskim vlastima vidi se da su osjećali da se s njima za vrijeme Republike nije postupalo kao sa drugim građanima. Tu su predstavku podnijeli ovi predstavnici Židova: Abram Natan Ambonetti, Jakob Izrael Russi, Sabat Vita Levi Mandolfo i Abram Pardo Josipov.⁷²⁾

I nakon ukinuća Dubrovačke Republike, tj. za vrijeme francuske okupacije, Židovi još imaju udjela u dubrovačkim brodovima. Godine 1808. uvozilo se u Dubrovnik mnogo soli iz Barlette za potrebe pučanstva i francuske vojske. Tim uvozom bavili su se i dubrovački Židovi. Tako Abram Pardo Josipov namjerava poslati u Barlettu pelig *Madonna del Rosario*, nosivosti 800 modija, pa moli od francuskih vlasti potvrdu da sol služi za pučanstvo i vojku, da bi tako tamošnja vlada dopustila izvoz. Isti taj Pardo za brigantin *La provvidenza* moli dozvolu odlaska u Barlettu da krca sol za Kotor. Abram Pardo Salamonov također traži takvu dozvolu za trabakul *Madonna del Rosario*.⁷³⁾

Zbog nekog spora nastalog godine 1809. između suvlasnikâ broda *La dilligente* i njegovog kapetana Miha Martinovića, Baldasar Kiprić, — koji je jedan od suvlasnika — traži od Sabata V. Levija Mandolfa, koji je također zainteresiran u tom brodu, da pod

zakletvom posvjedoči razne okolnosti koje bi mogle osvijetliti taj slučaj. Kiprića najviše zanima da li je Mandolfo pregledao glavnu knjigu tog broda i da li mu je pri tome pomagao Feliks Valenzin. Zbog zanimljivosti među bilješkama navodim tu zakletvu na talijanskom jeziku kako je ona zapisana u knjizi Državnog arhiva.⁷⁴⁾

Završavam ovaj napis s podacima koliko je Židova bilo u Dubrovniku u doba koje ovdje obrađujem. Godine 1756. bio je 171 pripadnik židovske zajednice. Prema popisu stanovništva iz godine 1782. bila je tada u Dubrovniku 41 židovska porodica s 218 osoba.⁷⁵⁾ Gotovo isto toliko (zapravo 210 osoba, uključivši tu i kršćansku poslugu) bilo je Židova u Dubrovniku godine 1799.⁷⁶⁾ Godine 1807. na gradskom području od 6564 stanovnika živjelo je u gradu 227 Židova (109 muških i 118 ženskih), pa su bili brojniji od pravoslavaca kojih je tada bilo 108.⁷⁷⁾

S obzirom na to da je tu bila u pitanju tako malobrojna narodna skupina, a vodeći računa da svi njezini poslovi nisu ušli u sačuvanim nam knjigama, pa tako danas imamo samo djelomičar. uvid u privrednu djelatnost dubrovačkih Židova, od čega je — kako već spomenuh — samo nešto ovdje izneseno, treba zaključiti da je udio Židova u pomorstvu starog Dubrovnika u 18. stoljeću bio mnogostran i djelotvoran. Značajno je to da ovo sudjelovanje nije bilo samo povremeno već redovito — nekad možda slabije, a nekad jače — ali stalno ga možemo pratiti u toj najvažnijoj privrednoj grani iz koje je stari Dubrovnik crpio svoje privredno blagostanje i kulturnu snagu.

BILJEŠKE:

1) U drugim zemljama dijelilo se vlasništvo broda na veći broj dijelova, npr. u Engleskoj na 64, a u Skandinaviji na 100 dijelova. Zanimljivo je da u vezi s učešćem Židova, kada Jakob Pardo godine 1745. u jednom brodu ima 7 karata, nalazim da je vlasništvo broda podijeljeno u 27 karata (*Pom.* 56. 9/1, 2). (Sve signature koje navodim su iz Državnog arhiva u Dubrovniku.) Naišao sam na jedan slučaj da je brod podijeljen na 25 karata i na još dva slučaja gdje je brod podijeljen na 27 karata. U oba ta posljednja slučaja među suvlasnicima ima Židova.

2) Katkada su karati bili tako rascjepkani da je bio i 31 suvlasnik u jednom brodu, a naišao sam na slučaj da se karat dijelio i na 12 dijelova.

3) Te *spedizioni* sačinjavalo je nekoliko isprava koje je zapovjednik broda sobom nosio kao patentu, Pravilnik o nacionalnoj plovidbi, zdravstveni list, popis članova posade, ferman itd.

4) *Pom.* 56. 9/1—18.

5) U talijanskim pisanim ispravama osim na Giuseppe Pardo nailazim i na njegovo ime pisano hrvatski Jozo — pod kojim je zacijelo bio poznat u Dubrovniku — pa ga tako ovdje iznosim umjesto Josip. Dalje sam naišao da pišu Russo, što je možda pogrešno jer se u većini slučajeva to prezime pojavljuje u obliku Russi. Dalje pišu Cannort i Connort; Constantini i Costantino; Valenzin i Valenzini; Ventura i Venturi itd.

6) *Pom.* 56—9/1, 81.

- 7) *Isto* 56—9/2, 207v.
- 8) *Isto* 56—9/5, 22.
- 9) *Div. for.* 34/168, 140.
- 10) *Prep.* 18. st. 141. 1380, 3.
- 11) *Div. for.* 34/212, 4.
- 12) Tada su razlikovali *suhe* zajmove (*cambio secco*) od pomorskih. Zajmove za potrebe broda nazivali su pomorskim zajmovima, a druge *suhim* zajmovima.
- 13) *Div. for.* 34/212, 81.
- 14) *Pom.* 56—9/5, 126.
- 15) *Div. for.* 34/214, 237.
- 16) Jedino hrvatsko ime na koje sam naišao da su za Dubrovačke Republike — i to pri kraju njezinog života — nosili dubrovački brodovi jest *Istok*. Usp. pišćev članak O hrvatskim imenima brodova dubrovačkog okružja, časopis *Dubrovnik* br. 3—4/1962, str. 131—135.
- 17) *Pom.* 56—15/10, 17.
- 18) *Isto* 56—15/11, 45, 510.
- 19) *Acta gal.* 1808/1226 ... ma sfortunatamente avendo egli tutto il suo denaro ne' bastimenti...
- 20) *Div. for.* 34/168, 117v.—120.
- 21) *Isto* 34/170, 237.
- 22) *Pom.* 56. 8/2, 166—166v, 196v.
- 23) *Div. for.* 34/218, 264.
- 24) *Pom.* 56—10/1, bez paginacije.
- 25) *Div. for.* 34/169, 232.
- 26) *Arb.* 56—3/9, bez paginacije.
- 27) *Arhiv Blagog djela*, 92/125, 48.
- 28) *Div. for.* 34/233, 11.
- 29) *Pom.* 56. 9/1, 4.
- 30) *Pom.* 56—9/9, 37.
- 31) *Div. for.* 34/171, 22—23.
- 32) *Div. not.* 26/147, 110v.
- 33) *Div. for.* 34/238, 30v.
- 34) *Isto* 34/170, 2v.
- 35) *Pom.* 56—9/3, 70.
- 36) *Div. for.* 34/233, 266v.
- 37) *Div. for.* 34/232, 204. Usp pišćev članak pomorska nezgoda dubrovačkog broda god. 1803. blizu Smirne, *Naše more*, *Dubrovnik* 1. 1 1964, str. 66—68.
- 38) *Div. for.* 34/233, 129v.
- 39) *Isto* 34/233, 101v.
- 40) *Pom.* 56—9/4, bez paginacije.
- 41) *Isto* 56—15/11, 510.
- 42) O židovskom učešću u trgovini Dubrovnika u 18. stoljeću vidi V. Vinaver, O Jevrejima u Dubrovniku u XVIII veku, *Jevrejski almanah* Beograd 1959—1960.
- 43) *Div. for.* 34/213, 237.
- 44) *Isto* 34/140, 45.
- 45) *Isto* 34/168, 198.
- 46) *Isto* 34/169, 232, 264.
- 47) *Div. for.* 34/169, 274.
- 48) *Pom.* 56. 8/2, 23v.
- 49) Russi u svojoj predstavi kaže: »E considerabile il consumo di tele, che si fa dai sudditi di questo Dominio per quel che occorre al gran numero de' bastimenti che veleggiano ogni giorno, oltre i comuni domestici bisogni. La fabbrica delle tele perciò dovrebbe senz' altro aver luogo tra le prime.« (*Cons. r.* 3/190, 142v.)
- 50) *Prep.* 18. st. 85. 3124.
- 51) *Arhiv Blagog djela*, 92/125.

- 52) *Min. cons.* 5/113, 354—354v.
- 53) Usp. piščev rad Brodske pristojbe u starom Dubrovniku, *Anali HI JAZU IV—V*, Dubrovnik 1956, str. 545—569.
- 54) Brojka označuje najraniju godinu kad se ta osoba spominje u knjigama *Arboracci* 56/3 u vezi s plaćanjem arboratika u 18. stoljeću.
- 55) *Arboracci* 56/3, 35, 91, 102.
- 56) *Arb.* 56—3/16/1803.
- 57) *Isto* 56—3/16/1806.
- 58) Usp. Z. Muljačić, Prva moderna osiguravajuća društva u starom Dubrovniku, *Naše more*, Dubrovnik 1956, 3.
- 59) *Div. cancel.* 25/229, 137v.
- 60) *Div. cancel.* 25/229, 130v.
- 61) *Div. for.* 34/233, 135.
- 62) *Div. not.* 26/147, 22v.
- 63) *Pom.* 56—15/10, 161.
- 64) *Isto* 56—15/11, 70.
- 65) *Cons. r.* 3/190, 233, 241v.
- 66) *Isto* 3/190, 163.
- 67) *Cons. r.* 3/190, 166.
- 68) *Isto* 3/190, 168v.
- 69) *Min. cons.* 5/111, 195v.
- 70) Nalazim da je pedesetih godina 18. stoljeća gestald židovske sinagoge u Dubrovniku bio Jakob Barafael, koji je, kako već spomenuh, bio suvlasnik raznih brodova i koji je pozajmljivao novac uz pomorske zajmove.
- 71) *Cons. r.* 3/169, 197.
- 72) *Acta gal.* 1808.
- 73) *Isto* 77/1808, 39, 1356 i 1041.
- 74) «... domando sentenziare e per sentenza de'signori giudici provvisori di marina condannarsi il sudetto reo in tutti i suoi beni a dover giurare subitamente nella presente banca al Tefilin, che chiamano la Tavola di Mosè, toccandola con sua mano e tenendovi sopra la stessa mano stando rivolto verso il sole a scalzo piede, vestito di manto e capello giudaico e tenendo in testa detto capello e così dicendo: Io Sabbati Vita Levi Mandolfo Ebreo per il Dio vivo, per il Dio santo, per il Dio onnipotente il quale ha fatto il cielo e la terra, il mare e tutto ciò che in essi si trova che in presente causa nella quale... detto Baldassare Ciprich mi obbliga a deporre la verità, che dico la verità pura, e se mentirò o userò qualche frode o inganno equivoco restrizione d'intenzione, la terra m'inghiottisca come inghiotti Datan e Abiron, e se non dico la verità la paralisia e la lepre m'invada dico quella, dalla quale Naaman Sirio fù liberato da Eliseo colle di lui orazioni, e quella che a Giezi fanciullo d'Eliseo invase e se non dirò la verità il mal caduco, il flusso del sangue la goccia repentina mi tocchi li miei interessi, la mia famiglia, il mio essere vadano tutti in precipizio e male, se la morte improvvisa mi colga e questa mi disperda si il corpo che l'anima, e che mai non pervenga nel seno d'Abramo e se non dirò la verità la legge di Mosè data al medesimo nel monte Sinai mi levi dal mondo, e tutte le scritture sacre che sono nei cinque libri di Mosè scritti mi confondano, e se qualche mio giuramento non sarà vero e guisto mi tolga dal mondo l'Adonai e la potenza sua.» (*Pom.* 56—15/10, 294v.).
- 75) Usp. V. Vinaver, *Navedeno djelo*, str. 66. Prema Vinaverovom mišljenju to je sačinjavalo samo nešto više od 3,6% stanovnika Dubrovnika.
- 76) Usp. Z. Muljačić, Popis stanovništva u Dubrovačkoj Republici, *Dubrovački vjesnik*, br. 133 od 10. IV 1953.
- 77) Usp. S. Obad, Stanovništvo Dubrovnika u doba Republike, *Beritičev zbornik*, Dubrovnik 1960, str. 241—242.